

РОЗВИТОК САМОСВІДОМОСТІ ПЕДАГОГІВ МУЗИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Олександр Шульженко

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна, UA-01601
dinashulzhenko@gmail.com*

Наведено результати теоретико-методологічного аналізу наукових здобутків світових та вітчизняних учених дослідження проблеми психологічної готовності спеціалістів, які досліджують це у вимірі спеціальної освіти та корекційно-реабілітаційного впливу на дітей, що мають порушення інтелектуального, аутистичного, мовленнєвого та кінестетичного дизонтогенезу. Аналіз літературних джерел показав, що психологічна готовність фахівця спеціальної освіти є інтегральним утворенням педагога що полягає у мотиваційному, емоційному та діяльнісному ставленні дорослого до зміни у поведінковому, регуляторному, розвитковому, інтелектуальному, чуттєвому сприйманні співпраці з дитиною, спрямованої на корекцію та компенсацію основних ядерних порушень та їх наслідків. Психологічну готовність музикотерапевта зображено за таких компонентів: праксеологічного, асертивного та інтернального. Кожен компонент наведено параметрами інтелектуального, мотиваційного, вольового, саморегуляторного, оцінного, креативного, творчого, комунікативного, корекційно-компенсаторного психологічних механізмів.

Визначено, що особистісні риси музиканта-педагога проявляються в ситуації усвідомлення ним необхідності спеціальної фахової підготовки до сприймання психологічних особливостей дітей із особливими освітніми потребами. Зазначено, що без сформованої психологічної готовності фахівця музичного спрямування, його супервізії навчання, психологічної підтримки закладаються негативне ставлення до особливих дітей та співпраця з ними. Музична терапія потребує спеціальної підготовки спеціалістів, які не тільки компетентні в області музики, впливу музики, використання музичних інструментів, а й того, що забезпечує феномен її ефективності і надійності науково-практичних результатів. Музикотерапію ще досить недавно почали використовувати у спеціальній освіті і до цієї роботи включились фахівці з музичним спрямуванням діяльності. Подано розроблені автором критерії та рівні психологічної готовності фахівця з музичного розвитку стосовно адекватної взаємодії з дітьми диференційовану від тої чи іншої нозології. Визначено, що така співпраця має відбуватися в контексті не тільки музичної, а й спеціальної роботи в рамках музичної психотерапії.

Зроблено висновок про необхідність розробки та апробації структурно-функціональної моделі фахової спеціальної психологічної підготовки спеціалістів з музики зі значущим акцентом змісту на психотерапевтичну допомогу.

Ключові слова: музикотерапія, спеціальна освіта, психологічна готовність, музичний терапевт, діти із особливими освітніми потребами.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

На думку вчених, високий рівень готовності фахівця передбачає за належної теоретико-методологічної та організаційно-практичної підготовки вміння виконувати пізнавальні операції, аналізувати та узагальнювати проблемні питання, володіти саморегуляцією, самоконтролем, емоційно-чуттєвою стабільністю. Комплексом умінь та навичок, мотивів, особистісних якостей повинен володіти фахівець для формування психологічної готовності до виконання тої чи іншої діяльності, тобто мати інтегральні характеристики особистості, що є передумовою індивідуально особистісних якостей, на думку С. Максименка, Н. Чепелевої (1997). Підтримуємо думку українських учених І. С. Булах, Л. В. Долинської щодо впровадження новітніх технологій забезпечення особистісної готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності.

У контексті нашого дослідження зазначаємо, що психологічна готовність працівників музичної сфери як музичних терапевтів набуває на сучасному етапі розвитку спеціальної освіти актуального значення для корекції, реабілітації та розвитку дітей із особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Психологічну готовність фахівця досліджено в Україні у різних сферах діяльності і подано досить потужними публікаціями С. Д. Максименка (1994), І. С. Булах (2002), Л. Л. Хоружої (2008), Н. Ф. Шевченко (2002) та ін.

Стосовно виникнення додаткових психотерапевтичних функцій у фахівців музичного напрямку українська дослідниця Д. І. Шульженко (2009) зазначає, що психотерапевтичною функцією фахівця музичні терапевти ніяк не дублюють професійні лікарські обов'язки дитячих психіатрів, а навпаки, забезпечують подолання мультифакторних проблем розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Професійну свідомість як основний чинник психологічної діяльності досліджує Н. Ф. Шевченко (2002). Серед компонентів готовності до педагогічної діяльності вчена виділила такі: професійна самосвідомість, відповідальне ставлення до діяльності, визначення найбільш вірогідних способів дій, мотиваційні, вольові, інтелектуальні впливи з метою вірогідності досягнення результату.

Формування цілей та завдань статті

Мета статті – продемонструвати рівні психологічної готовності фахівця з музичної діяльності до корекційно-розвиткової та психотерапевтичної роботи з дітьми із особливими освітніми потребами.

Завдання:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу визначити особливості становлення фахівців музичної сфери до роботи у спеціальній освіті.
2. Виявити рівні та критерії психологічної готовності.
3. Визначити і подати у статті структуру психологічної готовності музичних педагогів та напрями професійного музикотерапевтичного впливу.

Виклад основного матеріалу

Основними особливостями взаємодії спеціалістів з музики є труднощі, які виникають у сфері спеціальної освіти. Це обумовлено клініко-психологічними характеристиками учнів із порушеннями у розвитку. Терапевтичний вплив у дошкільній, шкільній та позашкільній освіті здійснюється з використанням психотерапевтичних методів та прийомів, найважливішою з яких є музична терапія. Показано, що музика є дієвим психотерапевтичним засобом та психологічним механізмом створення у свідомості дітей із порушеним розвитком мотивації до навчання і комунікації, до організації власних думок та вирішення складних (часом незрозумілих для дітей з особливими освітніми потребами завдань і вправ).

Водночас таким дітям притаманна любов до слухання музики, мотивація до виконання завдань та вправ під музику, вокалізації, активні бажання рухатися під музику. За нашими спостереженнями звуки музики стимулюють дітей із загальмованим психічним розвитком до комплексу “оживлення”, виникнення інтересу до співпраці з педагогом. В іншому випадку діти зі збудженням заспокоюються, ведуть себе більш стримано і уважно до того, що відбувається.

Дослідження української вченої Р. Призванської (2020) визначило основні класичні та сучасні музичні твори та інструменти, які лікувальним способом впливають на дітей різного віку із особливими освітніми потребами.

Керуючись вищенаведеним, виникла парадигма професійної підготовки музиканта-фахівця в контенті спеціальної освіти. Діагностичними параметрами психологічної готовності ми визначили такі психологічні ознаки:

- обізнаність у проблемах клініко-психологічного та кінестетичного розвитку дітей із особливими освітніми потребами;

- розпізнавання індивідуально-диференціальних порушень у дітей з аутизмом, порушеннями функцій опорно-рухового апарату; патології мовлення та інтелекту;
- мотивація до співпраці з різними нозологіями дітей, прийняття їх психологічних особливостей та умов життєдіяльності;
- професійне самоусвідомлення необхідності ефективної взаємодії з дітьми та педагогами;
- профілактика особистісного вигорання під час терапевтичної (лікувально-стабілізуючої) роботи з дітьми та їх родинами;
- формування процесів супервізії фахівців спеціальної освіти;
- креативний підхід до співпраці з дітьми, оптимістичний погляд на майбутній музикотерапевтичний результат, творчий погляд і перспективне бачення впливу музичних напрямів на стабілізацію психіки та розвиток особистості дитини.

У нашому емпіричному дослідженні брали участь фахівці, що отримали музичну освіту й у своїй діяльності (індивідуальна робота, державні заклади спеціальної та інклюзивної освіти, позашкільна музична освіта). За результатами проведеного дослідження визначено три рівні психологічної готовності музичних працівників до музикотерапевтичної праці з дітьми із особливими освітніми потребами.

На високому рівні зображено музичних терапевтів, які продемонстрували знання та володіння навичками психотерапевтичного впливу на дітей. Вони компетентні в особливостях дизонтогенезу дітей, їх поведінці, комунікації, труднощах (тривоги, панічні атаки, стереотипні дії, крики тощо). На питання про мотивацію співпраці з такими дітьми зазначили, що мали бажання змінити патологічний стан засобами музики. Їх не бентежило, що дитина буває не уважною, індіферентною до занять, невротичною з вираженою проблемною поведінкою та відсутністю саморегуляції та самоконтролю. В операційному плані своєї діяльності вони планували бесіди з дитиною, нейропсихологічні вправи, були постійно усміхненими і доброзичливими. Працюючи індивідуально з дитиною, вони систематично вивчали і надалі прогнозували ефективність психотерапевтичного результату, постійно підвищуючи свої фахові компетентності у сфері психотерапії, спеціальної психології, нейропсихології, методик та технологій позитивного впливу на дитину.

Для деяких представників високого рівня музикотерапія була інноваційним набуттям власних нових рис саме в ситуації взаємодії із особливими дітьми. Вони фіксують у собі власні додаткові особистісні якості, а саме: асертивності (наполегливості), інтернальності (відповідальності) та праксеологічності (музикотерапевтична праця інтегрована в діяльність). Це рівень, який, на жаль, зображений лише

третиною музичних працівників, на нашу думку, є стандартом для процесу інтеграції їх музичної діяльності в музикотерапевтичну.

У рамках наукової статті другий і третій рівні охарактеризуємо доволі лаконічно. На другому рівні усвідомлення себе як музичних терапевтів є значна частина учасників емпіричного дослідження. Позитивними параметрами є мотивація до зміни в бік музикотерапевтичного спрямування, задоволення від результатів позитивного впливу на дітей із різними порушеннями розвитку, а негативними – додаткова співпраця над собою, переживання, що може не справитися з поведінкою дитини, і додаткова посилена співпраця над собою. Музичні фахівці цього рівня розуміють і усвідомлюють значущість психокорекційної та психотерапевтичної роботи з дітьми, однак пропонують досягнути власні компетентності через зовнішні важелі, а саме: тренінги на професійне самоусвідомлення, вправлення в операційному компоненті психологічної готовності в сенсі операційних процедур музикотерапії.

Зазначимо, що саме ця група досліджуваних забезпечила нашу експериментальну роботу показниками змісту і результату музикотерапевтичної роботи фахівця. На низькому рівні опинилась незначна кількість досліджуваних музичних працівників, які не розкрили сутність ні одного параметру діагностичного дослідження, особливо в психологічному прийнятті особливостей інтелекту, поведінки, мовлення, втрачених функцій тіла та моторики. На їхню думку, мусять займатися здібні, талановиті, вправні та слухняні діти, а про сам вплив музики на психіку і діяльність таких дітей ніколи не чули і зневірені у результаті.

Ця група досліджуваних показала низький рівень професійної свідомості щодо значущості музичної терапії на дітей. Категоричність та безапеляційність їхньої думки не забезпечує обраний нами шлях спеціальної роботи музичних працівників, волонтерів, артистів у напрямі допомоги дітям з особливими освітніми потребами.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Отже, процес формування самосвідомості музичних педагогів до роботи з дітьми в різних секторах спеціальної освіти потребує розробки та апробації авторської структурно-функціональної моделі системи професійного самоусвідомлення цілей, змісту та результатів корекційно-компенсаторної, соціально-реабілітаційної, діагностико-розвиткової роботи. Забезпечення спеціальної дошкільної, шкільної, інклюзивної та позашкільної освіти музичним компонентом психотерапевтичного впливу на стан порушених пізнавальних, мовленневих, регуляторних та кінестетичних компонентів є інноваційним напрямом роботи фахівців у спеціальній освіті.

1. Булах І. С., Долинська Л. В. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів : навч.-метод. посібник. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. 114 с.

2. Максименко С. Д., Пелех О. М. Фахівця потрібно моделювати (наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності). Рідна школа. 1994. № 3/4. С. 68–72.

3. Призванська Р. А., Шульженко Д. І. Музична терапія для дітей з аутизмом : навч. посібник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 55 с.

4. Хоружа Л. Л. Деонтологічні основи педагогічної професії. Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. / редкол. : В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа та ін. Київ : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. С. 16–18.

5. Чепелева Н. В. Формування професійної культури майбутніх практичних психологів. Методи підготовки фахівців до професійного спілкування. Черкаси, 1997. Кн. 1. С. 34–42.

6. Шевченко Н. Ф., Самойлова А. Г. Підготовка практичних психологів: особистісні та професійні якості фахівців. Психологія : зб. наук. праць. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. Вип. 17. С. 262–267.

7. Шульженко Д. І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей : монографія. Київ : Д. М. Кейдун, 2009. 385 с.

References

1. Bulakh, I. S. (2002). *Psykhologichni aspekty mizhosobystisnoi vzaiemodii vykladachiv i studentiv : navch.-metod. posibnyk*. Kyiv : NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

2. Maksymenko, S. D. (1994). *Fakhivtsia potribno modeliuvaty (naukovi osnovy hotovnosti vypusknika pedvuzu do pedahohichnoi diialnosti)*. *Ridna shkola*, 3/4, 68–72 [in Ukrainian].

3. Pryzvanska, R. A. (2020). *Muzychna terapiia dlia ditei z autyzmom. : [navch. posibnyk]*. Lviv : Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 55 [in Ukrainian].

4. Khoruzha, L. L. (2008). *Deontologichni osnovy pedahohichnoi profesii. Rol pedahohichnoi etyki u profesiinii pidhotovtsi suchasnoho vchytelia : materialy Vseukr. nauk.-metod. konf. / redkol. : V. O. Ohneviuk, L. L. Khoruzha ta in.* Kyiv : KMPU im. B. D. Hrinchenka, 16–18 [in Ukrainian].

5. Chepelieva, N. V. (1997). Formuvannya profesiinoi kultury maibutnikh praktychnykh psykholohiv. *Metody pidhotovky fakhivtsiv do profesiinoho spilkuvannia, Cherkasy, 1*, 34–42 [in Ukrainian].

6. Shevchenko, N. F. (2002). Pidhotovka praktychnykh psykholohiv: osobystisni ta profesiini yakosti fakhivtsiv. *Psykholohiia : zb. nauk. prats. Kyiv : NPU im. M. P. Drahomanova, 17*, 262–267 [in Ukrainian].

7. Shulzhenko, D. I. (2009). *Osnovy psykholohichnoi korektsii autystychnykh porushen u ditei : monohrafiia. Kyiv : D. M. Keidun* [in Ukrainian].

Стаття: надійшла до редколегії 15.04.2024

доопрацьована 27.04.2024

прийнята до друку 07.05.2024

DEVELOPMENT OF SELF-AWARENESS OF MUSIC TEACHERS

Oleksandr Shulzhenko

*Dragomanov Ukrainian State University,
Pyrohova Str., 9, Kyiv, Ukraine, UA-01601
dinashulzhenko@gmail.com*

The article presents the results of theoretical and methodological analysis of scientific achievements of foreign and domestic scientists in their study of the problem of psychological readiness of specialists who investigate it in terms of special education, remedial and rehabilitation effects on children with intellectual, autistic, speech and kinesthetic dysontogenesis disorders. Analysis of literature sources shows that the psychological readiness of a specialist in special education is an integral part of teacher education consisting of the motivational, emotional and activity-related attitude of an adult to changes in behavioural, regulatory, developmental, intellectual, sensory perception of cooperation with a child, aimed at the correction and compensation for central nuclear disorders and their consequences. The psychological readiness of a music therapist is presented as the following components: praxeological, assertive, and internal. Each component is represented by parameters of intellectual, motivational, volitional, self-regulatory, evaluative, creative, communicative, corrective and compensatory psychological mechanisms.

It is determined that the personal traits of a musician-teacher are manifested in a situation of their awareness of the need for special professional training to perceive the psychological characteristics of children with special educational needs. It is noted that without the formed psychological readiness of a specialist in the field of music, their supervision of training, psychological support, a negative attitude towards 'special' children

and cooperation with them are established. Music therapy requires special training of specialists who are not only competent in the field of music, the influence of music, and the use of musical instruments, but also what ensures the phenomenon of its effectiveness and reliability of scientific and practical results. Music therapy has recently begun to be used in special education, and this work involved specialists in the field of music. Scientists studying the pedagogical and psychological qualities of a music teacher point out the criteria such as high-quality musical abilities, the ability to encourage children to cooperate, reveal musical abilities in these children, develop musical taste in them and understanding of the material, make efforts while learning to play instruments, by creatively approaching the use of musical material and systematically supporting motivation and contributing to the creative development of children. The article presents levels of music therapists' professional awareness of the problems of cooperation with children with special educational needs, and their acceptance, assimilation, processing, and implementation of musical content. The article presents the criteria developed by the author and levels of psychological readiness of a specialist in musical development regarding adequate interaction with children differentiated according to a specific nosology. It is determined that such cooperation should take place in the context of not only musical but also special work within the framework of music psychotherapy.

It is concluded that it is necessary to develop and test a structural and functional model of professional special psychological training of music specialists with a significant emphasis on psychotherapeutic assistance.

Keywords: music therapy, special education, psychological readiness, music therapist, children with special educational needs.